

УДК 342.8(091):94(477.53) «1917»

Ірина Зенич*

ОРГАНІЗАЦІЯ ВИБОРІВ ДО ВСЕРОСІЙСЬКИХ УСТАНОВЧИХ ЗБОРІВ НА ПОЛТАВЩИНІ

У статті на основі документальних матеріалів, інформаційних повідомлень преси 1917 р. та опублікованих досліджень аналізуються основні складові процеси підготовки і проведення виборів до Всеросійських Установчих зборів в Полтавській губернії.

Ключові слова: виборча комісія, Всеросійські Установчі збори, Полтавська губернія.

Сьогодні Україна переживає складний процес реформування виборчої системи. Суспільство шукає таку систему, яка в найбільшій мірі забезпечить реальне втілення демократичних принципів і водночас скоротить число зловживань в процесі їх підготовки. Тому цілком доцільним є звернення до історичного досвіду щодо організації різного роду виборів, які проводились колинебудь на теренах України.

Вибори до Всеросійських Установчих зборів в 1917 р. були організовані на підставі найдемократичнішого на той час закону в світі та стали першим кроком на шляху перетворення колишньої Російської імперії з «тюрми народів» на правову державу, побудовану за зразками західних демократій. Вибори готувались в умовах війни, відсутності сильної влади на місцях, голоду. Як за таких умов, маючи на підготовку лише трішки більше 2 місяців, можна було достойно організувати і провести вибори, ми спробуємо з'ясувати на прикладі Полтавської губернії.

Історіографія цього питання нечисленна, більшість праць опубліковані в радянський період, що надавав їм певного ідеологічного забарвлення. Трагічна доля Установчих. Першою спробою вивчення історії виборів до Російської Конституанти в Полтавській губернії стала ґрунтовна стаття М. Соболева «Вибори до Всеросійських та Українських Установчих зборів на Полтавщині»¹. В ній автор залучав до наукового обігу підсумки голосування по всіх повітах Полтавщини за кожний кандидатський список, та охарактеризував позиції основних політичних сил.

* Ірина Зенич — аспірантка Інституту історії України НАН України.

Науковий керівник — д.і.н., проф. В.Ф. Верстюк, irazenich@ukr.net.

¹ Соболев М. Вибори до Всеросійських та Українських Установчих зборів на Полтавщині // Літопис революції. — 1932. — № 5–6. — С. 45–60.

Продовженням дослідження теми в 60-х рр. можна вважати статтю І.К. Рибалки «Рабочий класс Украины на выборах во Всероссийское й Всеукраинское Учредительные собрания»² і монографію С.О. Данішева «Великий Жовтень на Полтавщині»³, в якій автор аналізує діяльність різних політичних сил в регіоні та оцінює результати виборів по Полтавському округу, намагаючись пояснити провал більшовиків політичною недосвідченістю трудящих. Подальше комплексне вивчення питання, пов'язане з науковими розвідками О.Н. Знаменського⁴, Л.М. Спіріна⁵, І.Ф. Кураса⁶. Роль більшовицьких організацій України в боротьбі за маси в період підготовки та проведення виборів до Всеросійських Установчих зборів розкрили В. Гусев⁷ та Ю. Гамрецький, Ж. Тимченко, О. Щусь⁸. Із здобуттям Україною незалежності історики отримали можливість об'єктивніше досліджувати тему виборів до Російської Конституанти із залученням широкого кола джерел. Цінні доробки з проблеми мають ряд сучасних українських істориків: В.Ф. Верстюк⁹, В.Я. Ревегук¹⁰. На підставі розсекречених архівних документів аналізують підсумки виборів на Полтавщині й участь у них різних політичних сил полтавські дослідники В. Коротенко¹¹ та М. Чиркова¹².

² Рибалка І.К. Рабочий класс Украины на выборах во Всероссийское й Всеукраинское Учредительные собрания // История СССР. — 1965. — № 1. — С. 114–125.

³ Данішев С.О. Великий Жовтень на Полтавщині. — Х.: Прапор, 1969.

⁴ Знаменский О.Н. Всероссийское Учредительное собрание: история созыва и политического крушения. — Ленинград: Наука, 1976.

⁵ Спириин Л.М. Россия, 1917 год: из истории борьбы политических партий. — М.: Мысль, 1987.

⁶ Курас І.Ф. Торжество пролетарского интернационализма и крах мелкобуржуазных партий в Украине. — К.: Наукова думка, 1978.

⁷ Гусев В.І. Більшовицькі організації України в боробі за маси в період підготовки та проведення виборів до Всеросійських Установчих зборів // УІЖ. — 1972. — № 6. — С. 52–53.

⁸ Гамрецький Ю., Тимченко Ж.П., Щусь О.Й. Триумфальное шествие советской власти на Украине. — К.: Наукова думка, 1987.

⁹ Верстюк В.Ф. Неудавшийся пролог к демократическому обществу. Вместо послесловия // Всероссийское Учредительное Собрание. Первый и единственный день его занятий (5–6 января 1918 года). — Одесса, 1918.

¹⁰ Ревегук В.Я. Полтавщина в перший рік української революції. Доба Центральної Ради (березень 1917 — квітень 1918 рр.) — Полтава, 2007.

¹¹ Коротенко В.В. Вибори до Всеросійських Установчих зборів на Переяславщині (за документами Держархіву Полтавської обл.) // Тези Всеукраїнської наукової конференції «Переяславська земля та її місце в розвитку української нації, державності й культури». — Переяслав-Хмельницький, 1992. — С. 71–72.

¹² Чиркова М.Ю. Участь політичних партій та рухів у виборах до Всеросійських Установчих зборів на Полтавщині // Третя Полтавська наукова конференція з історичного краєзнавства: Матеріали. — Полтава, 1994. — С. 84–88; Вона ж. Участь політичних партій та рухів у виборах до Всеросійських Установчих зборів на Миргородщині // Історія України: маловідомі імена, події, факти. — Вип. 19. — К., Донецьк: Рідний край, 2001. — С. 65–72.

Серед розмаїття наукових праць і статей з даної теми залишилась майже не дослідженою технологія виборів, робота виборчого апарату. А це найважливіші складові частини всього виборного процесу, що вимагають спеціального аналізу. На сучасному етапі найбільш детально розкриває процес підготовки і проведення виборів до Установчих зборів російський історик Л. Протасов¹³. Проте його фундаментальне дослідження більше проливає світла на роботу виборчих комісій російських, а не українських губерній. Тому спробуємо на основі документальних матеріалів, інформаційних повідомлень преси кінця 1917 — початку 1918 років та опублікованих досліджень проаналізувати всі основні складові виборчого процесу в Полтавській губернії.

Постановою Тимчасового уряду від 14 червня 1917 р. вибори до Установчих зборів призначалися на 17 вересня, а їх скликання — на 30 вересня 1917 р. Загострення політичної боротьби в країні змусило Тимчасовий уряд перенести вибори на 12 листопада і скликання Установчих зборів на 28 листопада. Загальне керівництво підготовчими роботами по виборам здійснювала Полтавська Округова у справах виборів до Всеросійських Установчих зборів комісія, створена 30 серпня 1917 р.¹⁴

Обсяг робіт комісії був значний. Перелік обов'язків налічував дев'ять пунктів. І все це необхідно було зробити не пізніше 5 листопада, щоб вчасно відбулись вибори. Крім того, Округова комісія мусила проводити роз'яснювальну роботу, адже більшість населення складали малоосвічені селяни, які ніколи раніше не приймали участі в таких виборах.

Складанням виборчих комісій займалися в основному органи місцевого самоврядування і судові установи. До складу Полтавської Округової комісії були включені: голова губернської земської управи В.С. Кіяніцин — голова комісії, О.В. Терлецький — товариш голови, члени комісії від губернської земської управи — М.Д. Токаревский та О.П. Янко, від міської управи — міський голова С.Є. Косенко та помічник присяжного повіреного Б. В. Юр'єв — Пековець, секретар комісії¹⁵. На початку жовтня до складу комісії увійшли представники від усіх заявлених кандидатських списків: комерсант Г.Е. Вулих від Єврейської народницької партії «Ідіше Фолкспарей», член губернської земської управи М.П. Бутовський від Партії хліборобів-власників, помічник присяжного повіреного О.Я. Імшенецький від Партії народної свободи, бухгалтер І.М. Вереб'єв від Єврейської соціал-демократичної робітничої партії («Поалей-Ціон»), комерсант М.Д. Воробйов від Кооперативного споживчого товариства, бухгалтер М.З.-Б. Чериковский від — Єврейського національного виборчого комітету, присяжний повірений В.І. Слущкий від Об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії, член губернської земської управи А.Є. Онищенко від Селянської спілки і українських соціалістів-революціонерів, власник крам-

¹³ Протасов Л.Г. Всероссийское Учредительное собрание. — М., 1996.

¹⁴ Державний архів Полтавської області (далі — ДАПО), ф. 1066, оп. 1, спр. 3, арк. 1.

¹⁵ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО), ф. 3261, оп. 3, спр. 29, арк. 7.

ниці Е.Г. Лейзерович від Єврейського списку безпартійних євреїв, журналіст Я.М. Кругліков від РСДРП (об'єднаної), землевласник В.К. Липинський від Блоку українських національно-республіканських груп і організацій, головний інженер Полтавського Міського управління М.Ю. Белявський від — РСДРП (більшовиків), голова борошномельного відділу губернського продовольчого комітету О.П. Михайловський від Української партії соціалістів-федералістів, присяжний повірений О.І. Гречановський від Трудової народно-соціалістичної партії та діячів Української кооперації, робітник С.В. Шниров від Української соціал-демократичної робітничої партії, чоботарь В.В. Миколайко, безпартійний, що притримувався соціалістів-революціонерів, вчитель І.П. Багрій від Партії соціалістів-революціонерів¹⁶. Повітові комісії формувались під головуванням адміністративного судді, включаючи в себе двох мирових суддів і по два вибраних представники від міської та повітової земських управ. Висока питома вага суддів повинна була забезпечити, і в цілому забезпечила, точне слідування закону.

Багато проблем виникало з організацією виборного апарату на селі, де не вистачало людей, здатних виконувати елементарні функції членів дільничних комісій. В складі виборчих комісій в селах і невеликих містах Полтавського округу вчителі, лікарі, писарі, духовні особи та інші представники сільської інтелігенції значно поступалися селянам-хліборобам. Серед членів комісій зустрічались солдати, різноробочі, учні старших класів. В розділі «освіта» не всі навіть голови комісій могли написати «середня» — зазвичай це були церковно-прихідські, народні школи, духовні училища, що давали початкову освіту, а у більшості членів участкових комісій переважала «домашня» освіта¹⁷, тобто фактично її відсутність.

Всього на Полтавщині було створено 2 міські — Полтавська і Кременчуцька та 15 повітових комісій¹⁸, а вся губернія була поділена на 1500 виборчих дільниць і рівнозначних їм комісій¹⁹.

Складання списків виборців покладалось на органи місцевого самоврядування. Їм необхідно було потурбуватись про організацію підрахунку електорату, розсилку виборчих записок та іменних посвідчень по домам, про виконання інших розпоряджень комісій у справах виборів до Установчих зборів. Завдання ці простіше вирішувались там, де давно існували земства і велася більш чи менш регулярна статистика зміни чисельності населення. Там, де їх не було, вибори проводились двічі — в місцеве самоуправління і в Установчі збори. Це були зайві на той час витрати²⁰.

Реорганізація виборчого апарату йшла паралельно з технічною підготовкою виборів. Їх проведення вимагало крупних фінансових і матеріальних затрат. Це витрати на канцелярські матеріали, на пусті мішки, ящики, урни для виборчих

¹⁶ Там само, арк. 9–25.

¹⁷ Там само, арк. 64, 67, 70, 72, 77, 90.

¹⁸ ЦДАВО, ф. 3261, оп. 3, спр. 26, арк. 35 зв.–36.

¹⁹ ЦДАВО, ф. 3261, оп. 3, спр. 27, арк. 1–84.

²⁰ *Протасов Л.Г.* Всероссийское Учредительное собрание. — С. 87.

дільниць, придбання паперу, друкування виборчих матеріалів, оголошень в газетах, грошові винагороди членам комісій, оплата службовцям за складання списків виборців, робітникам за тимчасові роботи по підборі, сортуванню і розсилці записок по селам, поїздки інструкторів, харчування і білети кур'єрів, що доставляли виборчі матеріали на місця, рознощикам іменних посвідчень, перевізникам, за прибирання приміщень по закінченню робіт тощо. В Полтавській губернії тільки на друкарські роботи потрібно було 314 тис. карб.²¹ Ця сума набагато перевищила кошторис, тому різницю довелося випрошувати у небагатого місцевого самоврядування. Полтавська Округова комісія, не чекаючи грошей від Всевиборів, вже 6 вересня просить Губернське земство відпустити аванс в сумі 10 тис. карб. для кредитування Повітових і Волосних комісій з обіцянкою повернути їх, як тільки надійдуть кошти з Петрограду²². Вже на почату жовтня 1917 р. всі 17 виборчих комісій отримали від Полтавської Округової комісії по 2 тис. 500 карб. (2 тис. 500 карб.* 17 комісій = 42 тис. 500 карб.). Більша частина з них вклалися в цю суму і навіть мали невеликий залишок (до 100 карб.). Найекономнішими були Золотонішська, Миргородська, Хорольська, Кобеляцька повітові і Кременчуцька міська комісії, залишок яких склав — 1 тис. 600 карб., 1 тис. 210 карб. 02 коп., 1 тис. 99 карб. 06 коп., 996 карб. 05 коп. і 1 тис. 215 карб. 20 коп. відповідно²³. А от витрати Константиноградської повітової комісії перевищили встановлену межу — 2 тис. 500 карб. аж на 2 тис. 450 карб. 85 коп.²⁴ Частину коштів (близько 10 тис. карб.²⁵), що залишилися, виборчі комісії витратили на вибори до Українських Установчих зборів, а частину повернули до Округової комісії.

Згідно ст. 123 Положення основні витрати у справах виборів до Всеросійських Установчих зборів — оплата праці членів комісії та роботи по складанню списків — мали покриватися із кас повітових та земських управ. Наприклад, якщо Зіньківська повітова комісія витратила на підготовку і проведення виборів — 2 тис. 500 карб.²⁶, то Зіньківська повітова Земська управа — 9 тис. 471 карб. 52 коп., з них за переписку і складання списків — 2 тис. 568 карб. 52 коп. (1/3 всіх коштів), на оплату праці членам 16 волосних і 55 дільничних виборчих комісій — 6 тис. 900 карб. (2/3 коштів) і лише 3 карб. за перевезення бланків в одній з дільниць²⁷.

Зрозуміло, що великі фінансові затрати на вибори до Всеросійських Установчих зборів понесли управи двох найбільших промислових міст Полтавщини: Кременчуцька — 30 тис. карб. і Полтавська — 28 тис. 348 карб. 80 коп., з них 12 тис. 500 карб. — для Канцелярії у справах виборів і 15 тис. 848 карб. 80 коп.

²¹ ДАПО, ф. 1066, оп. 1, спр. 8, арк. 35.

²² ЦДАВО, ф. 3261, оп. 3, спр. 57, арк. 2.

²³ ЦДАВО, ф. 3261, оп. 3, спр. 56, арк. 7, 22, 38, 103, 201.

²⁴ Там само, арк. 32.

²⁵ Там само, арк. 7, 18, 22, 32, 34, 38, 56, 85, 103, 103 зв., 119, 153, 173 зв., 174, 179 зв., 187, 192, 193, 201, 207, 217, 218, 219, 251 зв., 252.

²⁶ Там само, арк. 18.

²⁷ ЦДАВО, ф. 799, оп. 1, спр. 5, арк. 294.

для Полтавської Округової комісії²⁸. Тут було більше проблем із складанням списків, внесенням до них змін, більша кількість дільниць, багато військових і необхідність друкувати списки для них. Третє місце за міськими витратами посідає, як не дивно, Лубенська міська управа, хоч кількість виборців, занесених у списки, тут менша ніж, наприклад, у м. Ромни (Лубни — 9 тис. 613, а Ромни — 10 тис. 827)²⁹. Лубенська управа асигнувала на вибори — 6 тис. 769 карб. 50 коп.³⁰, в той час як Роменська — 2 тис. 998 карб. 51 коп.³¹ Це при тому, що особливо якихось непотрібних витратних статей у Лубнах не було: 6 тис. 250 карб. із всієї суми витрачено на підготовку і друкування списків виборців і 308 карб. за роздачу іменних посвідчень³². Витрати Пирятинської міської управи склали лише 448 карб. 31 коп., з них за складання списків 223 карб. 31 коп., а 225 карб. за роздачу іменних посвідчень³³. Слід зазначити, що чисельність населення м. Пирятин була трішки меншою за м. Лубни і складала — 8022 жителя³⁴. Економія коштів в Пирятині, мабуть, була пов'язана з тим, що тут вивішували на видному місці не друковані списки виборців і кандидатів, а лише написані від руки, не виготовляли вітрин для оголошень, не витрачали кошти для ковбаси і хліба членам комісії в дні виборів, як це робилось в Лубнах.

Розмір витрат повітових і міських управ залежав також і від розміру оплати праці членам виборчих комісій. Згідно ст.123 Положення фінансування роботи членів комісії покладалось на органи місцевого самоврядування, які на власний розсуд визначали розмір винагороди. Наприклад, Зіньківська Земська Управа вважала справедливим платити членам виборчих комісій по 5 карб. за день. Оскільки склад кожної дільничної комісії — 4 чоловіки, то відповідно оплата праці комісії за 1 день складала — 20 карб., а 55 дільничним комісіям треба було заплатити за 1 день /20*55/ — 1 тис. 100 карб.; рахуючи час роботи комісії мінімум 5 днів, отримаємо суму витрат в 5 тис. 500 карб.³⁵ Оплата волосним виборчим комісіям була наступною: по 50 карб. всім 6 членам комісії, а значить на кожну комісію по 300 карб. Голові і писарю Зіньківської повітової комісії платили по 50 карб., бо вони більше працювали, а членам — по 30 карб. в місяць³⁶. Такого ж розміру була винагорода членам виборчих комісій і в інших повітах Полтавщини. А от оплата праці діловода була різною. В Кременчуцькому повіті — 60 карб. на місяць, в Кобеляцькому — 150 карб., в Зіньківському — 125 карб., а в Прилуцькому — аж 200 карб.³⁷ (стільки платили діловоду в

²⁸ ЦДАВО, ф. 3261, оп. 3, спр. 58, арк. 13, 63.

²⁹ ЦДАВО, ф. 3261, оп. 3, спр.27, арк. 43, 74.

³⁰ ЦДАВО, ф. 799, оп. 1, спр. 5, арк. 298.

³¹ ЦДАВО, ф. 3261, оп. 3, спр. 58, арк. 54.

³² ЦДАВО, ф. 799, оп. 1, спр. 5, арк. 299.

³³ Там само, арк. 337.

³⁴ Статистический справочник по Полтавской губернии на 1914 год. — Полтава, 1913. — С. 10.

³⁵ ЦДАВО, ф. 3261, оп. 3, спр. 54, арк. 1.

³⁶ Там само, арк. 2.

³⁷ ЦДАВО, ф. 3261, оп. 3, спр. 56, арк. 2, 3, 12, 211.

Київській Округовій комісії)³⁸. Під час відрядження всім членам комісії та інструкторам в Полтавській губернії, як і по всій території Російської імперії, платили 10 карб. Щоправда, не всі згоджувалися з такою оплатою. Голова Кременчуцької міської комісії «нормальною вважав суму 17 карб. на добу»³⁹. Отже, органи місцевого самоврядування витратили на вибори до Всеросійських Установчих зборів справу чимало грошей (близько 78 тис. карб.⁴⁰), ще більше за ними залишилось боргів, а російська казна до кінця 1918 р. так і не повернула їм 75% витрачених коштів, як це було передбачено ст. 120 Положення про вибори.

Вдало, і головне своєчасно, вирішена Полтавською Округовою комісією справа фінансування процесу складання списків виборців дозволила завершити перший етап підготовки до виборів у Всеросійські Установчі збори у встановлений законом термін до 3 жовтня 1917 р. По всій губернії було складено і вивішено списки виборців, зміни до яких вносили ще напротязі 10 днів до 9 год ранку 12 жовтня.

Наступним етапом стала реєстрація списків кандидатів у депутати Установчих Зборів. По Полтавській виборчій окрузі обирались 15 депутатів. Згідно Положення про вибори будь-які 100 виборців, що поставили свої підписи і вказали адресу, могли запропонувати свій кандидатський список. Амплітуда коливань популярності кандидатів була величезною: від кількох сотень голосів до сотень тисяч. Слід відзначити, що виборець голосував не за обраного кандидата, а за весь список, нічого не змінюючи в ньому.

Всього на Полтавщині було подано 20 кандидатських списків. Списки чисьельних, партійних організацій були підготовлені відповідно до вимог Положення про вибори, а списки нечисельних груп і організацій містили багато недоліків. З цієї причини не зареєстрували 3 списки: від групи поселення Ольшенка Лубенської волості Лубенського повіту Полтавської губернії⁴¹, список про висування кандидатом в члени Установчих зборів Чуніхіна Валентина Івановича⁴² і список Помоклівської волосної організації Переяславського повіту, метою якої було провести до Установчих зборів відомого діяча Г.С. Носаря (Хрустальова), що на той час мешкав у Переяславі⁴³.

Українська соціал-демократична робітничка партія в процесі реєстрації змінила назву свого кандидатського списку з «Списку організаційного бюро на Полтавщині Української соціал-демократичної робітничої партії»⁴⁴ на «Українська соціал-демократична партія».

Блок Українських національно-республіканських груп та організацій, до якого входила Українська демократична хліборобська партія (УДХП), за спога-

³⁸ ЦДАВО, ф. 1156, оп. 1, спр. 49, арк. 4.

³⁹ ЦДАВО, ф. 3261, оп. 3, спр. 56, арк. 35.

⁴⁰ ЦДАВО, ф. 3261, оп. 3, спр. 58, арк. 13, 15 зв., 20, 23, 34, 43, 54, 63, 69, 72, 74; ЦДАВО, ф. 799, оп. 1, спр. 5, арк. 294, 298; ЦДАВО, ф. 3261, оп. 3, спр. 56, арк. 7, 8, 9, 32.

⁴¹ ДАПО, ф. 1066, оп. 1, спр. 22, арк. 5.

⁴² ДАПО, ф. 1066, оп. 1, спр. 25, арк. 8.

⁴³ *Коротенко В.В.* Вибори до Всеросійських Установчих зборів... — С. 72.

⁴⁴ ДАПО, ф. 1066, оп. 1, спр. 16, арк. 6.

дами гласного Полтавської міської думи і другого по списку № 11 кандидата Віктора Андрієвського, свій список уклали за кілька днів до терміну подачі і ледве встигли зібрати потрібну кількість підписів, щоб вчасно подати його до виборчої комісії⁴⁵.

Для реєстрації свого кандидатського списку більшовикам взагалі довелось вдаватись до шантажу виборчої комісії, погрожуючи страйком друкарів. Колізія суперечки полягала в тому, що заявлений першим у списку Л.Д. Троцький не повідомив своє справжнє прізвище, тому виборча комісія відмовляла у його реєстрації⁴⁶.

Таким чином, Полтавською Округовою комісією було зареєстровано 17 кандидатських списків, за якими балотувалось від 1 (список № 5 — Морачевський І.О., № 9 — Єврейський список) до 20 кандидатів (список № 12 — Російської соціал-демократичної робітничої партії (більшовиків)). Партії з найбільшим досвідом політичної боротьби, сподіваючись на успіх, запропонували виборцям досить багатолюдні списки і поставили першими у них найпопулярніших діячів як російських, так і українських. Заручитися авторитетом російських вождів вирішили списки № 12 — РСДРП (більшовиків) (Троцький Л.Д., Лур'є М.О.), № 14 — Трудової народно-соціалістичної партії та діячів Української кооперації (Зарудний О.С., Одинець Д.М.), № 1 — партії «Ідіше Фолкс-партей» (Грузенберг О.-Н.О., Дубнов С.М., взагалі жодного українського діяча) і № 17 — Української партії соціалістів-революціонерів і партії соціалістів-революціонерів (УПСР і ПСР) (Полозов М.М. — місце проживання Петроград, але був членом Центральної Ради, працював тут). Що ж до останнього списку, то слід зазначити, що розподіл лідерів російських есерів по виборчим округам під час виборів у Всеросійські Установчі збори показує: престижними у них вважались, крім столиць і фронтів, аграрні губернії, з їх давніми традиціями селянського руху. Проте саме тут і виникали колізії. Полтавська губернська організація Партії соціалістів-революціонерів не дуже вірила ЦК ПСР, що був на стадії розколу, і тому не прийняла жодної загальнопартійної кандидатури⁴⁷.

Відомих діячів українського політичного життя, але тих, що не проживали на території Полтавської губернії, виставляли списки № 13 — Української партії соціалістів-федералістів (УПСФ) (Єфремов С.Р., Лотоцький О.І., Шульгін О.Я.), № 8 — Української Селянської спілки та українських соціалістів-революціонерів (перший в списку — Ковалевський М.М. і третій — Степаненко А.С.), № 15 — Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП) (Винниченко В.К., Мартос Б.М.), а також три єврейські списки № 7 — Об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії (С.С. і Є.С.) (Шаць М.І., Лещинський Я.Д.), № 9 (Аронсон Ш.Я.), № 4 — «Поалей-Ціон» (Борохов Б.М., Асаріан Н.М.). Всі інші кандидати в цих списках уродженці губернії.

⁴⁵ Андрієвський В. З минулого. 1917-й рік на Полтавщині. — Нью-Йорк: Говерля, 1963. — С. 151.

⁴⁶ Мазлах С. Октябрьская революция на Полтавщине // Летопись революции. — 1922. — № 1. — С. 131.

⁴⁷ Протасов Л.Г. Всероссийское Учредительное собрание. — С. 127.

Суто полтавськими були 2 списки — № 5 — Морачевський І.О. (прилуцький громадський діяч) і № 16 — Ради селян м. Смілого Роменського повіту.

На певному етапі передвиборчих перегонів, реально оцінюючи свої можливості перемоги на виборах, партії об'єднуються. Існувало 2 види об'єднання: 1) виставити спільний список, узгодивши між собою кандидатів, і 2) об'єднатися в блоки вже після офіційного затвердження списків, щоб потім відповідно до кількості набраних голосів, пропорційно розподілити між собою кількість депутатських місць в Установчих зборах. По Полтавському виборчому округу було виставлено 5 об'єднаних списки: № 8 Української Селянської спілки та українських соціалістів-революціонерів, № 11 — Блок українських національно-республіканських груп і організацій, № 10 — Об'єднаних організацій: РСДРП, «Бунду» і Польського «Єднання», № 14 — Трудової народно-соціалістичної партії та діячів Української кооперації і міжнаціональний блок по партійному принципу № 17 — УПСР і ПСР⁴⁸. Єврейські партії, що не змогли домовитись про спільні дії напередодні реєстрації, пізніше дійшли компромісу в своїх стосунках. Так утворилося 2 блоки: 1) № 1 — партії «Ідіше Фолкспартей» і № 6 — Єврейського національного виборчого комітету; 2) № 4 — «Поалей-Ціон» і № 7 — Об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії (С.С. і Є.С.). Наприкінці жовтня оголосили про об'єднання кандидатські списки № 15 — УСДРП, № 11 — Блок Українських національно-республіканських груп і організацій і № 13 — УПСФ⁴⁹. Як свідчать результати голосування, це об'єднання їм не допомогло і жоден з блоків, за виключенням міжнаціонального блоку українських і російських соціалістів-революціонерів, не провів до Установчих зборів свого кандидата⁵⁰.

Всі ці партії та політичні організації можна схематично поділити за двома ознаками: 1) національною — українські, загальноросійські, єврейські (польські, мали низьку соціальну базу на Полтавщині); 2) соціальні — а) соціалістичні (соціалісти-революціонери, соціал-демократи (меншовики і більшовики), народні соціалісти, «Бунд», «Поалей-Ціон», Об'єднана єврейська соціалістична робітничка партія; б) краще ліберально-демократичні — Партія народної свободи, Українська партія соціалістів-федералістів, Партія хліборобів-власників, «Ідіше Фолкспартей» і менш численні та популярні.

Політичні партії й численні громадські організації активно боролися за владу, пов'язуючи свої надії про її здобуття з виборами до Російської Конституанти. Установчі збори повинні були вирішити не лише соціальні, але і національні проблеми, що в умовах мовної, культурної і релігійної дискримінації було досить важливо. Ускладнює справу ще й та обставина, що деякі партії, враховуючи популярність ідей соціалізму у масах, використовували цей термін у своїх назвах і програмах, хоча вважали його недосяжним майбутнім.

За такої кількості кандидатських списків і розмаїття політичних програм необізнаному в політичній ситуації виборцю складно було обрати один конк-

⁴⁸ Земля и Воля. — Москва. — 1917 г. — № 171.

⁴⁹ ДАПО, ф. 1066, оп. 1, спр. 32, арк. 6.

⁵⁰ ЦДАВО, ф. 3261, оп. 3, спр. 26, арк. 37, 38.

ретний список, тим більше, що переважну більшість мешканців губернії склали малоосвічені і малоземельні селяни⁵¹. Тому партії розпочали широку пердвборчу агітацію у своїх газетах, листівках, на мітингах та зібраннях. Одні намагалися розхвалити себе, як соціалісти-федералісти, які у своєму листі до громадян Полтавщини підкреслюють, що «найщиріших, найдавніших оборонців нашого краю ви знайдете тільки проміж наших людей і тільки від нас ви діждите не лише обіцянок, а добра собі, добра Україні»⁵².

Інші — критикували супротивників, як меншовики, котрі кадетів назвали — «партия не народная, с народом их ничего не роднит», більшовики, за їх виразом, «красно говорят и много обещают»⁵³, а земельна політика есерів, з їх точки зору, призведе до того, що «по всей России в деревнях пойдет поножовщина, братоубийственная междуусобица среди крестьян»⁵⁴.

Але перевершили всіх своєю зухвалістю, звичайно ж, більшовики. Наприклад, списки № 5 (Морачевський І.О.), № 9 (Аронсон Ш.Я.), і № 16 (Ради селян м. Смілого Роменського повіту) вони називають «дикими списками, которые ничего не говорят ни уму, ни сердцу». Всі соціалістичні партії — російські, українські, єврейські — більшовики затаврували, як угодовські. А кінчається їх листівка досить самовпевнено: «А что говорят рабочие, селяне, солдаты? То же, что и большевики. За кого они будут голосовать? За большевиков — № 12! Это ясно даже малому ребенку»⁵⁵.

Всі українські партії наполягали на тому, що вони краще захистять права українського народу, ніж російські та єврейські партії. Дуже різко пишуть про це у своїй листівці демократи-хлібороби: «Геть російське безголов'я! Хай живе вільна Україна!»⁵⁶

Треба констатувати, що в справі пропаганди на селі, особливо на Полтавщині, Українська партія соціалістів-революціонерів та повністю підпорядкована їй Селянська Спілка були майже монополістами і не зустрічали достойної конкуренції з боку більшовиків та інших партій⁵⁷. На шпальтах численної партійної преси — «Вільне слово» (Золотоноша), «Соціаліст-Революціонер» (Полтава), «Наша Спілка» (Ромен) тощо — вони активно агітували за свій список, пояснювали важливість виборів, а всім своїм опонентам бажали: «Не отримати жодного голосу»⁵⁸.

Наступним важливим етапом в організації виборів була підготовка виборчих матеріалів: іменних посвідчень для виборців, виборчих записок, конвертів, а

⁵¹ Чиркова М.Ю. Участь політичних партій та рухів у виборах до Всеросійських Установчих зборів на Полтавщині... — С. 86.

⁵² ДАПО, ф. 1505, оп. 1, спр. 488, арк. 64.

⁵³ Там само, арк. 87–91.

⁵⁴ Там само, арк. 116–119.

⁵⁵ Там само, арк. 113.

⁵⁶ Чиркова М.Ю. Участь політичних партій та рухів у виборах до Всеросійських Установчих зборів на Миргородщині... — С. 69.

⁵⁷ Соколов М. Вибори до Всеросійських... — С. 52.

⁵⁸ Вільне слово. — Золотоноша. — № 31.

також брошур, листівок, що знайомили б населення з новою для них технікою виборів.

Розуміючи, що правильність голосування залежить від того, наскільки населення обізнане з технікою виборчого процесу, і, отримавши від Всевиборів невелику кількість примірників «Положення про вибори», Полтавська Округова комісія на перших своїх засіданнях почала вирішувати це вкрай важливе питання: О.В. Терлецький склав проект звернення до населення з включенням до нього пояснення важливості майбутніх виборів і короткого викладу основних пунктів «Положення»; надруковано розділ I «Положення», брошурами малого формату, в кількості 15 тис. екземплярів, російською мовою⁵⁹, а також замовлено у Виборчого бюро при Генеральному Секретаріаті України 1 тис. примірників «Положення» українською мовою Округовою комісією і 770 Кобелякською, Роменською, Полтавською і Миргородською повітовими земськими управами⁶⁰. Видання брошури і листівки українською мовою через затримку надходження останнього розділу «Положення про вибори» з Петрограду трохи затягнулося. Інформаційні матеріали були різними: великого і маленького формату, призначені для продажу за ціною 15 коп. і з написом «роздати даром», на якісному і не дуже папері, а найважливіше те, що вони існували й виконували свою місію — просвітництва населення у справі виборів до Всеросійських Установчих зборів.

Для друку потрібний папір, його обіцяли доставити протягом серпня 1917 р.⁶¹ Проте, досить швидко з'ясувалось, що своєчасно замовлення не будуть виконані. Частково цьому завадила забастовка робітників друкарських фабрик в серпні–вересні. Щоправда, страйковий комітет погоджувався виділяти папір виключно для потреб виборів до Установчих Зборів, але це мало що змінювало. На Полтавщині кожен виборець повинен був отримати для голосування всі 17 кандидатських списків, щоб вибрати із них єдиний. За підрахунком Полтавської Округової комісії треба було 1 млн. 557 тис. 588⁶² іменних посвідчень і 20 млн. конвертів різних розмірів⁶³ і 26 млн. 478 тис. 996 бюлетенів, з них 6 млн. 230 тис. 352 і 7 млн. 787 тис. 940 двома мовами — російською і українською та російською і єврейською відповідно. Щоб перестрахуватися, головою Полтавської Округової комісії Кіяніциним було прийнято рішення друкувати 30 млн. виборчих записок вагою 4 тис. пудів на суму 200 тис. карб., а також 2 млн. іменних карточок, 10 тис. кандидатських списків для розклейки їх на вулицях, протоколів комісій, оголошень, Наказів і Положення про вибори. Всього на друкарські роботи планувалось витрати 314 тис. карбованців⁶⁴. З таким об'ємом робіт не могло справитись одне видавництво. Тому Полтавська Округова комісія 03 жовтня 1917 р. провела нараду представників найбільших друкарень для

⁵⁹ ЦДАВО, ф. 3261, оп. 3, спр. 57, арк. 5.

⁶⁰ ЦДАВО, ф. 1156, оп. 1, спр. 3, арк. 11.

⁶¹ ДАПО, ф. 1066, оп. 1, спр. 11, арк. 15–25.

⁶² ЦДАВО, ф. 3261, оп. 3, спр. 26, арк. 36.

⁶³ Там само, арк. 7.

⁶⁴ ДАПО, ф. 1066, оп. 1, спр. 8, арк. 35.

з'ясування питання про кошторис і термін виконання замовлень. Роботи розподілились наступним чином: 8 млн. записок на суму 10 тис. карб. виготовляла Полтавська Губернська друкарня⁶⁵, а решту — повітові видавництва: друкарня Попилових в Полтаві, Жолковського в Кременчуці, п. Іцковича і Геккера в Константинограді, Неаха Бороховича Дельберга в Лохвиці, Українська друкарня в Ромнах, 2 друкарні в Миргороді — Шика та Кагана і Роднянського, дві в Лубнах — Дубинського і Б.Л. Левітанського та типо-літографія А.Я. Миронова в Прилуках.

За виготовлення конвертів до 20 жовтня відповідав член Полтавської Округової комісії Б.В. Юр'єв-Пековець. Він замовляє 1 млн. 300 тис. конвертів розміром в ½ аркуша поштового паперу Полтавській спілці споживчих товариств⁶⁶, яку очолював член Центральної Ради і виконкому Полтавської губернської ради, один із фундаторів Української партії соціалістів-революціонерів, кандидат в депутати Всеросійських Установчих зборів Левко Ковалів. А ще 700 тис. за домовленістю між Катеринославською і Полтавською Округовими комісіями виготовлялись на фабриках Катеринославської губернії розміром під № 0, що відповідав розміру звичайного поштового конверту, за ціною від 4,50 до 5 карб. за 1000 штук, декетрин та все інше йшло за рахунок власника фабрики, який мав здавати їх в обандероленому вигляді в пачках по 50 або 100 штук. На вибракровку рахували 5% паперу. Ящики для пакування доставляла Округова комісія⁶⁷. Голова Полтавської Округової комісії Кіяніцин звертається в Професійний союз друкарської і палітурної справи в Харкові з проханням не чинити перешкод підприємцю М.І. Либіну для виконання замовлення (100 тис. конвертів) у справі виборів до Всеросійських Установчих зборів для Полтавської губернії⁶⁸.

Частину конвертів мали виготовити фабрики С.В. Соколовського і «Победа» Соловійова в Полтаві. Полтавська друкарня Фрішберга відповідала за бандеролі. Всього вище зазначеним установам було відпущено зі складів Полтавського губернського продовольчого комітету жовтого фінляндського паперу різного розміру (50, 60, 40-фунтової) вагою 461 пуд на суму 10 тис. 372 карб. 50 коп. Потреби губернії були настільки великими, що полтавська друкарня Фрішберга закупила паперу в Харькові на суму 150 тис. карб.⁶⁹

Викупом і доставкою паперу по м.Полтава займалась транспортна контора Е.Б. Ботвиннікова.

За цих умов Тимчасовий Уряд змушений був піти на неординарні кроки. Міністерство Внутрішніх Справ віддало наказ скоротити число конвертів на 25%, при цьому в кожному б окрузі потреби в них задовільнялися лише на 80%. Тому Всевибори дозволили використовувати для виборів в Установчі збори конверти, які залишилися від виборів до міської думи, за умови, що вони будуть

⁶⁵ ЦДАВО, ф. 3261, оп. 3, спр. 53, арк. 18.

⁶⁶ Там само, арк. 7.

⁶⁷ ЦДАВО, ф. 1146, оп. 1, спр. 1, арк. 25.

⁶⁸ ДАПО, ф. 1066, оп. 1, спр. 10, арк. 16.

⁶⁹ ЦДАВО, ф. 3261, оп. 3, спр. 56, арк. 2–5.

однаковими за формою і кольором в кожній виборчій дільниці і на них стоятиме печатка виборчої комісії. До того ж уряд пішов на досить сміливий для нього крок — він дозволив ревізію паперу, що призначався для приватних потреб. Це привело до цілого ряду пікантних ситуацій, коли чиновники виступали в ролі експропріаторів приватної власності.

З метою економії паперу Полтавська Округова комісія прохала Всевибори дозволити українські списки друкувати за згоди партій тільки українською мовою, оскільки 93% населення губернії згідно перепису 1897 р. рідною мовою вважало українську і тільки 4% — єврейську та 2,6% — російську⁷⁰. Але її ходатайство було відхилене, щоб не відступати від букви закону. Отримав відмову і Полтавський губернський комітет «Бунда», що просив надрукувати списки трьома мовами: російською, українською і єврейською⁷¹. Відповідно до ст. 120 Положення про вибори бюлетені могли друкуватись лише двома мовами: державною російською і мовою, за вибором групи, що подала список. Загалом по Полтавському виборчому округу 4 списки були українською і російською мовами (№ 8, № 11, № 13 і № 17); 5 списків російською і єврейською (№ 1, № 4, № 6, № 7, № 9) та 8 — тільки російською⁷².

Перешкоди виникали і в процесі доставки вже готової виборчої документації до дільниць. Заважали великі відстані, бездоріжжя за осінньої негоди, відсутність телеграфного зв'язку у віддалених районах. Часто перевізники відмовлялися везти вантаж вночі, боячись знахабнілих грабіжників. Нерідко тюки з виборною документацією губилися по дорозі, приходили не за призначенням, зриваючи встановлений термін, а то й самі вибори. Багато що залежало і від самих членів дільничних комісії та їх ініціативності. Так в с. Семенівка Гадяцького повіту вибори не провели через неузгодженість дій з Гадяцькою Повітовою комісією⁷³.

І все ж можна стверджувати, що Полтавська Округова комісія вдало виконала більшість поставлених перед нею завдань, оскільки вибори по Полтавському виборчому округу розпочалися у встановлений законом термін — 12 листопада. Винятком стало м. Ромни, де по всім дільницям вибори були відкладені Округовою комісією на 15, 16 і 17 листопада через відсутність достатньої кількості виборчих матеріалів. Щоб виправити ситуацію до міста відправили з позначкою «терміново» 700 комплектів записок і 15 тис. конвертів⁷⁴.

Вибори проходили зазвичай в найкращих приміщеннях міст і сіл, в приміщеннях міських і земських управ, театрів, гімназій, шкіл, судових установ, волосних правлінь, пожарних депо. Місцерозташування виборчих дільниць легко вгадувалося по великій кількості громадян, розмаїттю агітаційних плакатів, закликів, оголошень. Земля була усіяна уривками виборчих записок та іншого паперу. Червоні прапори підкреслювали святковість дня. В деяких повітах зем-

⁷⁰ Статистический справочник по Полтавской губернии... — С. 10–12.

⁷¹ ЦДАВО, ф. 1156, оп. 1, спр. 13, арк. 52.

⁷² ДАПО, ф. 1066, оп. 1, спр. 34, арк. 30.

⁷³ ДАПО, ф. 1066, оп. 1, спр. 40, арк. 2.

⁷⁴ Полтавский День. — Полтава. — 1917. — 14 ноября.

ські органи відмінили на час виборів шкільні заняття. Деякою мірою це був вимушений захід, оскільки вчителі були членами дільничних комісій.

Найнижчою по всьому округу була активність в м. Полтава і Кременчук: Полтава — 49%, Кременчук — 46% всіх виборців⁷⁵. За перший день виборів 12 листопада в Полтаві «з 9 год ранку до 9 год вечора із загальної кількості виборців, близько 47 тис. чоловік, всього проголосувало лише 9 тис.»⁷⁶

Сільські вибори мали свій неповторний колорит. В багатьох селах на вибори закликав церковний дзвін. Неочікуваною була активна участь села в голосуванні. В більшості волостей, сіл, хуторів на вибори прийшло 80 і більше відсотків виборців.

Другою характерною рисою виборів на селі був тиск з боку солдат. Преса майоріла повідомленнями про це. І чисельність їх, і реальний тиск на голосування в селі не піддаються підрахунку, але вони, без сумніву, були великими⁷⁷.

Не витримує критики версія, ніби селяни відмовлялись голосувати, бо впевнились в зраді есерів та меншовиків і не вірили, що Установчі збори вирішать земельне питання на їх користь. Навпаки, серед селян була широко розповсюджена думка, що тих, хто не з'явиться на вибори чекають різні покарання, і перш за все, вони не отримають землі. Різні партії, в тому числі українські есери, використовували ці настрої у власних інтересах. Так напередодні виборів в Гадяцькому повіті солдати та просто агітатори роздавали листівки з № 17 і говорили, що всі, хто подадуть на виборах голос за цю партію, обов'язково отримають землю. Тому не дивно, що із різних місць Гадяцького повіту, і навіть з м. Гадяча, надходили повідомлення про те, що «не голосували тільки німецькі старці чи ті, що з якоїсь причини були відсутні в селі»⁷⁸. В цьому розумінні показово, що селяни своє голосування часом розглядали як право на самозахвату, яке Установчі збори потім в кінцевому рахунку санкціонують. Саме земля, ця життєва, практична потреба, перш за все спонукала селян йти на виборчі дільниці. Вибори відобразили рівень політичних уявлень селян про партії і про владу. В більшості випадків селянам були незрозумілі ні суть виборів, ні порядок, але вибори сколихнули, пробудили маси, і в цьому розумінні їх вплив дуже важливий.

Вибори до Установчих зборів в місті і селі відрізнялися не суттю, а самим типом голосування. Говорити про політичне відставання села у порівнянні з містом не доводиться. Електоральна поведінка полтавського селянства відобразила характерні риси аграрної селянської революції, що розвивалася за своїми внутрішніми законами. Вибори показали, що селянство має намір йти своїм шляхом, і революція на селі йшла, по суті, не зливаючись з революцією в містах, хоч і під сильним її впливом.

⁷⁵ ЦДАВО, ф. 3261, оп. 3, спр. 26, арк. 35, 36.

⁷⁶ Полтавський День. — Полтава. — 1917. — 14 ноября.

⁷⁷ Газета Гадяцького земства. — Гадяч. — 1917. — № 112.

⁷⁸ Там само.

Детальніше торкнемося виборів в армії. До окремих списків в 9 повітах і містах Полтава та Кременчук Полтавської губернії, було занесено 54 тис. 234 військових, проте голосувало лише 28 тис. 440⁷⁹. Найбільше солдат було в містах. На території однієї лише Полтави розташовувались: 16 лазаретів (їх хворі мали голосувати за окремими списками, вкладеними в конверти і доданими до головних списків), 4 госпітала, Віленське військоve училище, 1-й Український полк, 2-й Саперний батальйон, військові бригади, 6 авіапарк, робочі батальйони, команди тих, хто одужували, запасні полки, команди⁸⁰. Тому в місті було створено аж 7 дільниць для військових. Аналіз результатів голосування військових показує, що серед них лідирують 3 списки: № 8 Української Селянської спілки та українських соціалістів-революціонерів, № 12 РСДРП (більшовиків) і № 17 УПСР і ПСР. Якщо порахувати в сумі всі голоси подані за кожен із цих трьох списків, то на першому місці буде № 12 — 9418 голосів, на другому — список № 8 — 7691, на третьому — список № 17 — 7100⁸¹, то можна стверджувати, що солдати голосували за більшовиків, як це робилось в радянській історіографії. Якщо ж взяти результати окремо по виборчим дільницям, то співвідношення буде зовсім іншим. Взагалі список більшовиків набрав найбільшу кількість голосів лише у 4 із 9 повітів, де були військові дільниці: у Константиноградському, Лубенському, Переяславському повітах з великим відривом від двох попередніх списків і у Прилуцькому — з невеликою перевагою⁸². В Полтаві вони були на другому місці після блоку українських і російських есерів (№ 17 — 2951, № 12 — 2495)⁸³, а в Кременчуці після списку № 8 (№ 8 — 2652, № 12 — 2252)⁸⁴. Селянська Спілка та українські соціалісти-революціонери лідирували з великим відривом від більшовиків в Роменському і Миргородському повітах, з невеликою перевагою в Хорольському та м. Кременчук⁸⁵. Блок українських і російських есерів був попереду в Полтаві і в Полтавському та Кобеляцькому повітах⁸⁶. Якщо взяти до уваги, що і № 8, і № 17 — це фактично списки українських есерів, хоч і в блоках з іншими партіями, то можна зробити висновок, що армія в Полтавській губернії віддавала перевагу українським спискам, як і цивільне населення, а не більшовикам.

Всього в Полтавській окрузі із внесених до виборчих списків 1557588 чол., взяло участь у виборах 1 млн. 149 тис. 256 (74% виборців)⁸⁷. Найбільш активно голосували в Пирятинському повіті — 90%, найгірше в містах Кременчук і Полтава — 46% і 49% відповідно. В цілому явка виборців на Полтавщині досить висока 70–80%⁸⁸. Абсолютна більшість населення Полтавської губернії віддала

⁷⁹ ЦДАВО, ф. 3261, оп. 3, спр. 27, арк. 17, 27, 36, 48, 52, 53, 61, 73, 84, 72, 67.

⁸⁰ ДАПО, ф. 1066, оп. 1, спр. 7, арк. 6.

⁸¹ ЦДАВО, ф. 3261, оп. 3, спр. 27, арк. 17, 27, 36, 48, 52, 53, 61, 73, 84, 72, 67.

⁸² Там само, арк. 36, 48, 53, 72.

⁸³ Там само, арк. 27.

⁸⁴ Там само, арк. 17.

⁸⁵ Там само, арк. 73, 52, 84, 17.

⁸⁶ Там само, арк. 61, 67, 27.

⁸⁷ ЦДАВО, ф. 3261, оп. 3, спр. 26, арк. 35 зв.–36.

⁸⁸ Там само.

свої голоси за Селянську Спілку — 727 тис. 247 (63,3%), що дало змогу провести в депутати 11 осіб. Серед них — М.М. Ковалевський, О.П. Янко, А.С. Степаненко, Я.М. Стенька, Н.А. Петренко, Я.І. Куличенко, С.С. Дяченко. За списком № 17 (УПСР і ПСР), який підтримали 198 тис. 437 виборців (17,2%) було обрано 3 депутати: М.М. Полозов, Л. Ковалів, Є.Л. Терлецький. Отже, 14 депутатів з 15, яких посилала Полтавщина до Установчих зборів, були есерами, а п'ятнадцятим став більшовик П.Д. Смирнов (Л.Д. Троцький і М.О. Лур'є відмовились). Більшовики (список № 12) отримали 64 тис. 460 голосів (5,6%) і зайняли третє місце, випередивши хліборобів-власників (№ 2 — 61 тис. 115 чол. — 5,3%)⁸⁹ по всій Полтавській округі, крім Миргородщини, де список № 2 обійшов їх. Об'єднання українських есдеків (№ 15), соціалістів-федералістів (№ 13) і самостійників (№ 11) набрали лише 2,9% голосів, а всі єврейські партії та організації разом — 3%.

Дещо по-іншому розподілились голоси виборців двох найбільших міст губернії — Полтави і Кременчука. У Полтаві найбільше — 5752 (11,4%) проголосувало за список № 17 (УПСР і ПСР), друге місце зайняли кадети (№ 3) — 4853 (9,4%) з 18105 виборців, які голосували за них у всій губернії. На третьому місці опинились більшовики (№ 12) — 4548 (9,3%).

У Кременчуці близько п'ятої частини (5460 — 22%) подали свої бюлетені за єврейський список № 9, за яким балотувався равин Ш.Я. Аронсон. Трохи менше виборців — 5266 (21,2%) проголосувало за більшовиків, і лише на третьому місці виявився список Селянської Спілки і українських есерів (№ 8) — 3621 (14,5%)⁹⁰.

Вибори закінчилися, а виборчі комісії продовжували працювати аж до кінця лютого 1918 р. Все діловодство, а також невикористані матеріали: виборчі записки, конверти, Положення про вибори тощо, в більшості випадків було передано на збереження до архівів повітових земських управ. Всі дійсні виборчі записки здавалися за гроші на макулатуру або просто знищувались. До кінця лютого необхідно було подати до Округової комісії фінансові звіти і залишки від всіх отриманих коштів, разом з грошима, отриманими від продажу за ринковою ціною ящиків та мішків. Деякі звіти надійшли до Ліквідаційної комісії лише осінню 1918 р.

Отже, об'єм виконаних виборчими комісіями робіт і матеріальні затрати свідчать про те, наскільки важливою подією на той час були вибори до Всеросійських Установчих зборів. І хоч організація та проведення їх відбувались у складний для країни час, супроводжувались постійно якимись перешкодами. Проте, можна стверджувати, що більш демократичних виборів до представницьких установ за всю історію дорадянської Росії не було, і їх можна назвати зразковими, навіть зараз, через стільки років, а багато цінного з досвіду їх проведення могло б стати у пригоді сучасним політикам.

⁸⁹ Там само, арк. 37 зв.—38.

⁹⁰ Там само, арк. 35 зв.—36.

ОРГАНИЗАЦИЯ ВЫБОРОВ ВО ВСЕРОССИЙСКОЕ УЧРЕДИТЕЛЬНОЕ СОБРАНИЕ В ПОЛТАВСКОЙ ГУБЕРНИИ

Зенич Ирина (аспирантка Института истории Украины НАН Украины, научный руководитель — д.и.н., проф. В.Ф. Верстюк, irazenich@ukr.net)

В статье на основании документальных материалов, информационных сообщений прессы 1917 г. и напечатанных исследований анализируются главные составляющие процесса подготовки и проведения выборов во Всероссийское Учредительное собрание в Полтавской губернии.

Ключевые слова: избирательная комиссия, Всероссийское Учредительное собрание, Полтавская губерния.

THE ORGANIZATION OF ELECTIONS IN THE RUSSIAN CONSTITUENT ASSEMBLY IN THE POLTAVA REGION

Zenich Irina (the graduate student of Institute of history of Ukraine of National academy of science of Ukraine, the research supervisor — doctor of historical sciences, prof. V.F.Verstyuk, irazenich@ukr.net).

The aim of this paper is to show the main stages in the Russian Constituent Assembly election process in Poltava Region. The article is based on documental materials, press statements and researches conducted in 1917.

Keywords: election comission, Russian Constituent Assembly, Poltava Region.